

„VÖRÖSTERROR” - VÖRÖS KÜLÖNÍTMÉNYESEK ELLENI ELJÁRÁSOK

A proletárdiktatúra hatalomgyakorlásának szerves részét képezte az ellenforradalmi (vagy annak ítélt) erők megfélemlítése - a forradalmi terror. Ezt a funkciót, a rendfenntartás és a büntető igazságszolgáltatás hagyományos eszközein (rendőrség, bíróságok) túlmenően, a leginkább azok a - kifejezetten erre a célra létrehozott - fegyveres csoportok töltötték be, amelyeket az ország legkülönbözőbb, a tanácskormány ellenőrzése alatt álló részeiben mozgó különítményekként vetettek be. Emellett a proletárdiktatúra helyi képviselői is terrorisztikus eszközökhöz folyamodhattak, ha úgy ítélték meg, hogy a környező lakosság ellenállást tanúsít intézkedéseikkel szemben.

A „vörösteror” nyomait számos írott és nyomtatott forrásban találhatjuk meg, amelyek közül ez alkalommal három büntetőpert tárunk a nyilvánosság elé. Az első és a második a Lenin-fiúk, illetve a csoportból alakult önálló különítmény névadójához, Cserny Józsefhez és társaihoz kapcsolódik. Annak idején elkülönítve tárgyalták a Cserny-különítmény egyes tagjainak (Sulyok István, valamint Bartalos István, Groó Géza, Lui Béla, Csonka László) tevékenységét, amelyek közül kiemelkedik - a két világháború között a terror szimbólumává vált - Fery Oszkár altábornagy és más budapesti csendőr törzstisztek (Borhy Sándor, Menkina János) meggyilkolása. A harmadik - kevésbé ismert - per a Duna-Tisza közti kommünellenes megmozdulások leverésében főszerepet játszó Lévai Oszkár ceglédi városparancsnok személyéhez, és társaihoz köthető. Mindhárom a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék tárgyalta 1919-1920 folyamán.

A „Lenin-fiúk” a Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Kormányzótanács politikai-karhatalmi különítményének közkeletű elnevezése volt. A terroralakulatot - ami a Tanácsköztársaság „vasöklének” számított - 1919-ben hozták létre. Vezetője az egykori tengerész, Cserny József volt. Az alakulat, amelynek létszáma 200-400 fő között változott, a tanácsállam iránti erős lojalitás jellemezte. Több hírhedt akciót hajtottak végre elsősorban a fővárosban, de közismert volt az 1919 júniusának végén, a dunamelléki (Kalocsa, Dunapataj) lázadás leverésében játszott szerepük is. 1919 májusának közepétől a törzsgárda a Belügyi Népbiztosság egy osztályaként, más részük a gödöllői főhadiszállás karhatalmi különítményeként működött. A hadi helyzet romlásával zászlóaljba szervezve harcoltak a tanácskormány mellett.

A Tanácsköztársaság bukása után kezdődött meg a különítmény tagjai közül azoknak a felelősségre vonása, akiket az igazságszolgáltatás keze utolérhetett. A proletárdiktatúra bukása után a román csapatok is vérdíjat tűztek ki a Lenin-fiúk fejére. Az elfogott tagokat végül Budapesten bírósági eljárás keretében ítélték el, közülük mintegy 20 főt, köztük a parancsnok Cserny Józsefet, kivégeztek.

A perben szereplő 26 vádlott nagy részét 1919 augusztusában és szeptemberében tartóztatták le. A büntetőeljárás során a budapesti főügyészség jelentős szerepet kapott. 1919. augusztus 12-én született meg az az igazságügyi minisztériumi rendelet, amely kötelezte az ügyészségeket a Tanácsköztársaság fennállása alatt elkövetett bűncselekmények elkövetésével gyanúsítható személyek elleni fellépésre. Megkezdődtek a tömeges letartóztatások és augusztus 19-re már több, mint ezer fő lett letartóztatva.

Az alkalmazott jogszabályok tekintetében az egyik leggyakrabban használt a 4039/1919 ME rendelet volt. E rendelet azonnali hatállyal gyorsított eljárást rendelt el a „tanácsköztársaság szervei, közegei és megbízottai felett, akik hatósági jogkört bitorolva vagy színelve, a büntető törvényekbe ütköző cselekményt követtek el.” A rendelet előírta továbbá, hogy a jogszabály hatálya alá eső bűncselekményekkel gyanúsított személyeket kötelezően - jogorvoslat lehetősége nélkül - letartóztatva az ügyészség elé kell állítani. Az ügyész feladata volt a bizonyítékok előteremtése, majd amikor összegyűlt a kellő mennyiségű bizonyíték, benyújthatta a vádindítványt. A peranyag végén szereplő ítéletekben a leggyakrabban az akkor hatályos Büntetőtörvénykönyv 278.§-át és a 1912. évi LXVIII. törvénycikk (a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről) egyes paragrafusait alkalmazták.

A Cserny József és társai ellen indított büntetőper az MSZMP KB Párttörténeti Intézetéből, 1989-ben került Budapest Főváros Levéltára őrizetébe. A peranyag töredékes, hiszen jóformán csak Cserny József gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, a vádirat, valamint az ítélet maradt fenn. A főljajstromkönyvi bejegyzések tanúsága szerint annak idején ehhez a perhez kapcsolódott, illetve ide csatolták Friedmann Ödön (4039/1919.), Schön Gábor (7428/1919.), Löbl Mór (8383/1919.), Sajer Ferenc és Scheibogen Lajos (8717/1919.), Gerliczky János (10034/1920), és Szaszko József (10618/1920) ügyét. Iratok hiányában az egyes büntető eljárások közötti összefüggések pontosan nem állapíthatók meg, így az sem, hogy miért szerepel „Cserni” József egy korábbi, 7062/1919. főljajstromszámon. Kivételt képez Sajer Ferenc és Scheibogen Lajos büntetőpere, amelyből az ítélet legalább fennmaradt: ez viszont egy egyszerű köztörvényes lopási ügy (8717/1919.), politikai vonatkozások nélkül, és valószínűleg csak az elkövetők személye okán kapcsolódott a Cserny-féle perhez.

Hasonlóképpen töredékes a Cserny-különítmény más tagjaihoz, Sulyok István és társaihoz kapcsolódó büntetőper, ami miatt az eljárás ugyancsak nehezen rekonstruálható. A fennmaradt iratokban a csendőrtisztek meggyilkolása mellett egy másik ügy, Bodnár Gyula ácsmester - az áldozat neje, Vepela Julianna, illetve anyósa, Vepela Lajosné Ruzs Julianna felbujtására végrehajtott - megölése tükröződik. A büntető eljárás eleinte még szélesebb, a Ferygilkosságával azonos elkövetői kör ellen irányult, s úgy tűnik, hogy csak később szűkült a Bodnár-féle gyilkosságban sofőrként közreműködő Sulyok István személyére. A Párttörténeti Intézetben rendezett aktában szintén szerepelnek egy másik, Bodnár Gyuláné és társa elleni büntetőperben (9730/1920.) keletkezett iratok, holott a főljajstromkönyv a két ügy között nem jelez szerves

kapcsolatot. Ez utóbbi pernek különállóan, a jelzett saját számon is nyoma maradt, de csak az ítélet példányai állnak a kutatók rendelkezésre (VII. 5. c. 9730/1920.). A levéltárban megtalálható még Sulyok István korábbi ügyészégi (VII. 18. d. 13-846/1919.), valamint későbbi mentesítési ügye (VII. 5. c. 41273/1943.).

A Lenin-fiúk tevékenységéhez nem köthető az a büntetőper, amely Lévai (eredeti nevén: Lerner) Oszkár ceglédi városparancsnok és mások ellen, a Duna-Tisza közti „ellenforradalmi” mozgalmak leverése és megtorlása miatt indult. A per fővádlottja valójában egy súlytalanabb figura, Petzkai (Peczky) József cipész, cipőüzlet-tulajdonos volt. Ebben társtettesként azok az egykori vöröskatonák és tisztségviselők szerepeltek, akik a különféle helyi - elsősorban az 1919 nyarán kitört - megmozdulások letörésében vettek részt.

Lévai Oszkár az első világháborúban tartalékos tisztként vett részt. Az olasz fronton harcolt, de rossz egészségi állapota miatt 1918-ban leszerelték. Ezután a Közalkalmazottak Szakszervezetének főtitkárságaként működött, az őszirózsás forradalom idején pedig a Budapesti Munkástanács tagja volt. Belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába, ebben az időben rendszeresen végzett agitációs tevékenységet. A kommün idején csatlakozott a megalakuló Vörös Hadsereghez. 1919. április 25. és június 5. között Cegléd város katonai parancsnokaként tevékenykedett, majd a június közepén, a Duna-Tisza közén kitörő kommünellenes megmozdulások idején, Kiskőröst irányította, de részt vett az „ellenforradalmi lázadások” (például a devecseri) leverésében is. Júliusban újra a szakszervezeti munkában vett részt egy rövid ideig, majd 1919. július 29-én Szolnokra küldték kormányzótanácsbi biztosként.

Lévait a Tanácsköztársaság bukását követően, 1919. augusztus 11-én Budapesten tartóztatták le. Elfogása után november 18-ig vizsgálati fogságba helyezték. Az ellene felhozott vádak tekintve az ügyészség három rendbeli gyilkosságra való felbujtóként, 22 rendbeli rablással, 26 esetben személyes szabadság megsértésének vétségével, valamint izgatás büntetében emelt ellene vádat. A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék 1920. május 25-én - a szintén bűnösnek talált Végh Miklóssal, Zombori Endrével, Gál Józseffel, és Klósz Dezsővel együtt - halálra ítélte. Annak ellenére, hogy több szervezet is közbenjárt érdekében, miután Horthy Miklós kormányzó kegyelmi kérelmét visszautasította, szeptember 9-én, Végh és Zombori társaságában kivégezték (Gál és Klósz kormányzói kegyelemben részesült).

A per ugyancsak az MSZMP KB Párttörténeti Intézetében nyerte el végleges formáját (valószínűleg az eredeti akta csekély változtatásával), illetve az intézet archívumából került a Levéltár őrizetébe. A peranyag - a különítményesek elleni eljárásokhoz képest - jobban megmaradt: a nyomozati iratok, a tárgyalási jegyzőkönyvek, az ítélet, és kegyelmi eljárással összefüggő iratok mellett megtalálható a fővádlott perújrafelvételi ügye is. Az akta egy részét keletkezése idején oldalszámokkal látták el (például ilyen a tárgyalási jegyzőkönyv), ezeket

később áthúzták és folytatólagos számozást alkalmazták, feltehetően a Párttörténeti Intézetben zajló rendezés során.

A korábbi rendezés alatt az iratanyagban mindössze csekély változtatást hajtottak végre: az összerendezés során egy ügyészi pótvádindítványt (Geszler Mihály volt vöröskatona ügyében, akit csak elfogása után tudtak bíróság elé állítani az Akasztó településen elkövetett gyilkosságokkal kapcsolatban) az iraton belüli korábbi helyéről vagy kiemelték, de valószínűbb, hogy más iratanyagból csatolták a per anyagához és helyezték el annak végén. A változtatást utalólappal jelezték Geszler kihallgatási jegyzőkönyvéénél.

Összességében véve az említett perek vizsgálata több szempontból is lehetőségeket rejt. Egyrészt számot adnak a rettegett terrorkülönítmények tevékenységéről és bemutatják a kommün fennállása alatt, a hatalom erőszakszervezete által a korábbi uralkodó osztály tagjai, illetve az egyszerű civilek ellen elkövetett atrocitásokat. Ezen túlmenően a kutató képet alkothat a korabeli kivételes bíraskodás mechanizmusáról, valamint magáról a jogszemléletről. A jobban fennmaradt Lévai-féle per iratai alaposabban megvilágítják a kiskőrösi, érsekcsanádi, devecseri és kalocsai kivégzések körülményeit, valamint más jogsértő cselekményeket. Kutatói szempontból igen értékesnek mondható, hogy több kihallgatási és tanúvallomási jegyzőkönyv is szerepel benne azoktól, akik közvetlen szemtanúi voltak a kegyetlenkedéseknek, vagy a terrort elszenvedettek oldaláról élték át az eseményeket. Végül, de nem utolsósorban a tárgyalási jegyzőkönyvekből, a vallomásokból, az ítélet hosszú indoklásából kibontakozik a korszak mentalitástörténete, valamint egyfajta kortárs értékelése a terrornak, az azt megtestesítő különítménynek és magának a Tanácsköztársaságnak.

Somogyi László

IRODALOM

- NÁNÁSI László: A magyar királyi ügyészség története 1871-1945. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2011.
- BÖDÖK Gergely: Vörös és fehér: terror, retorzió és számonkérés Magyarországon, 1919-1921. In: Kommentár 2011/3. 15-31. p.
- STOCKER Antal: [A nagy per. Cserny József és terrorista társainak bűnügye](http://mtdaportal.extra.hu/books/stocker_antal_a_nagy_per.pdf) (magyar nyelven). Magyar Országos Véderő Egyesület, 1919. http://mtdaportal.extra.hu/books/stocker_antal_a_nagy_per.pdf (hozzáférés: 2018. április 16.)
- TÓTH Emőke: Lévai Oszkár életrajza. Jászsági Füzetek, 6. szám. Jászberény, 1972.

- „Vérük megszentelte a pataji határt”: alkalmi kiadvány az 1919-es dunapataji vörös terror 90. évfordulójára. Dunapataj Nagyközség Önkormányzatának évfordulós kiadványa az 1919-es emlékév alkalmából. Szerk. Schill Tamás. Dunapataji Önkormányzat, 2009.
- VÍGH Károly: Vörös Pest megye. In: Pest megye múltjából 4. Budapest, 1979.